

Apie vyskupo fotografijas. Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio atvejis

Vilma Žaltauskaitė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas vilsimas@gmail.com

Analizuojant identifikuotas Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio (1841–1929) fotografijas, siekiama nustatyti jų reikšmę įvairiuose sociokultūriniuose kontekstuose XIX a. pabaigos Lietuvoje. Vyskupo tremtis (1885) suteikė papildomą prasmę jo fotografijoms tiek tikinčiųjų, tiek pasaulietinės valdžios požiūriu, ypač XIX a. pab. stiprėjant įtampai tarp rusų ir kitų (lenkų, lietuvių) nacionalizmo, todėl šios fotografijos tapo ilgalaičiu sėkmingu komercijos objektu.

RAKTAŽODŽIAI: fotografija, Vilniaus vyskupas, XIX a. Lietuva

Romos katalikų hierarchų – popiežių, vyskupų – fotografijų funkcionavimas Lietuvos visuomenėje XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais nebuvo išskirtinis socialinis kultūrinis reiškinys, o veikiau masinės kultūros ženklas, plitęs atsiradus moderniam vaizdo dauginimui. Vyskupų, tarp jų ir Vilniaus vyskupo Karolio Hrynevickio¹ (Hryniewicki, Hryniewiecki, 1841–1929), fotografijų randame ir pasauliečių, ir dvasininkų fotografijų rinkiniuose, albumuose². Visgi masinės kultūros plėtra XIX a. pabaigoje nėra pakankamas šį reiškinį paaiškinantis argumentas. Tiriant vyskupo fotografijas, svarbu įvertinti Katalikų Bažnyčios padėties Rusijos imperijoje XIX a. kontekstą. Vilniaus vyskupija buvo ypatingos pasaulietinės valdžios politikos vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte objektas, nes tautiniu ir konfesiniu požiūriu nebuvo homogeniška. Šioje vyskupijoje valdžia siekė keisti (ir keitė) baltarusių katalikų konfesinę ir politinę-kultūrinę orientaciją. Tokiomis aplinkybėmis katalikų vyskupas, kaip dvasinis autoritetas, buvo aiškus konkurentas pasaulietinės valdžios autoritetui ir galiai, todėl jo veiklą siekta reglamentuoti ir kontroliuoti. Kartais itin radikaliomis priemonėmis. Sukilimo metu, 1863 m. birželio mėn., ištrėmus Vilniaus vyskupą Adomą Stanislovą Krasinski³, naująjį Vilniaus vyskupą K. Hrynevickį miestas sutiko

1 K. Hrynevickio fotografijų aptikta Romos katalikų dvasininkų albumuose: prelado Povilo Januševičiaus fotografijų albume (*Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas* (toliau – *KAKA*). Al. 7. L. 1); kun. dr. Juozapo Liasauskio albume (*KAKA*. Al. 4. L. 4–5); kun. Kazimiero Michalkevičiaus (Michalkiewicz) albume (*Lietuvos dailės muziejus* (toliau – *LDM*). Fi–1534/3, Fi–1534/24).

2 Paminėtina, kad biografiniai tyrimai apie vyskopus (pavyzdžiui, M. Valančių (Merkys 1999), A. Baranauską (Mikšytė 1993; Aleksandravičius 2003) iliustruojami jų fotografijomis. Publikuota laiminančio arkivyskupo Zygmunto Ščensny Felinskio fotografija su dedikacija (*Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas* 2009: 88). Apie vyskupų fotografijas dvasininkų albumuose žr. *Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija*: albumas Nr. 7 2010: 58–66.

3 Prašmantaitė 2014: 77–85.

tik 1883 m. gegužės mėnesį. Jis Vilniuje praleido mažiau nei dvejus metus (1885 m. sausio mėn. išstremtas į Jaroslavlį), tačiau vyskupavimo metu darytų jo fotografijų (ir kitokia technika atliktų jo atvaizdų⁴) gausa – išskirtinė.

Įvertinę minėtas kultūrinės ir politinės aplinkybes, šiuo tyrimu siekiame ne tik identifikuoti Vilniaus vyskupo fotografijas, bet ir analizuoti įvairių jų prasmę skirtinguose sociokultūriniuose kontekstuose, komunikacinių santykių laukuose. Nuosekli vyskupo biografija⁵ nėra šio tyrimo objektas, ji pasitelkiama kaip tyrimo šaltinių kontekstas.

Pastarųjų metų Lietuvos istoriografijoje pateiktas daugiaaspektis vaizdo kaip kultūrinio ir socialinio reiškio XIX a. įvertinimas⁶, analizuotas vaizdo galios funkcionavimas plačiame laikotarpyje⁷, tyrimuose susitelkta „prie rašytinių ir vizualinių šaltinių sintezės“⁸, taigi buvo peržengta vaizdo kaip iliustracijos sampratos riba. Analizuodama *senąją fotografiją* Jolita Mulevičiūtė pažymėjo: „Nuotrauka iliustruoja akimirką, išplėštą iš trukmės, tad yra visuomet susijusi su tuo, kas tiesiog neregima. Pavaizduota akimirka sukelia tai, kas nepavaizduota. Vadinasi, kalbant apie fotografiją tenka kalbėti apie joje neįvaizdintą, bet ją lemiantį ir įprasminantį kontinuumą, kuris neišvengiamai turi istorinį matmenį.“⁹ Taigi analizuodami fotografiją kaip istorijos šaltinį šiame tyrime dėmesį sutelkiame į jos funkcionavimo kontekstą, nepasitikėdami *tik* vaizdu. Be to, fotografijos, kaip kultūrinio reiškio, pažinimui reikalingas ne tik jos konteksto suvokimas, bet ir įvertinimas, kadangi fotografija pati kuria kontekstą ir jame dalyvauja¹⁰.

K. Hrynevickio fotografijose įamžinti reikšmingi dvasininko karjeros etapai. Žinomos jo fotografijos iš Sankt Peterburgo laikotarpio: ankstyviausioje šio tyrimo metu identifikuotoje fotografijoje K. Hrynevickis – Mogiliavo arkivyskupijos kapitulos prelatas, o galbūt ir Mogiliavo arkivyskupijos seminarijos rektorius (seminarija

4 Trys litografijos (LDM. G 21409; LDM. G 2240; LDM. G 3198–54). Pastarajai identiška litografija saugoma Rusijos valstybiniame istorijos archyve Sankt Peterburge ((toliau – *RVL*). F. 776. Ap. 20. B. 769. L. 3). Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau – *LMAVB*) saugomas Alfredo Rōmerio sukurtas skulptūrinis K. Hrynevickio medalionas (signatūra kol kas nesuteikta) (Pajedaitė 2012: 33; www.mab.lt/lt/archyvas/1379/alfredas-romeris#). LDM taip pat saugomas Zenono Stefańskiio tapytas portretas (T 10221) (publikuotas: Jovaiša 2016: 99).

5 Krahel 1993: 1265.

6 Mulevičiūtė 2012; „*Vaitkuškis*“ 2015.

7 Šiame kontekste paminėtina sudarytojos E. Grigoravičienės „Pratarmė“ ir kiti straipsniai (*Dailės istorijos studijos* 2014. T. 6).

8 *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis* 2016: 7.

9 „*Vaitkuškis*“ 2015: 11. Ši J. Mulevičiūtės citata savitai išplečia ir paaiškina vadinamojo „vizualinio posūčio“ pradininko W. Michello teiginį, kad „vaizdas nebus suvoktas tol, kol nebus suvokta, kaip jis parodo tai, ko nesimato“ (cituojama pagal: Нарский 2008: 30).

10 Tereškinas 2016: 533.

Sankt Peterburge atidaryta 1879 m. ir nuo tada jis paskirtas rektoriumi)¹¹. Romoje daryta fotografija – po paskyrimo tituliniu Perge arkivyskupu 1893 m.¹² – reprezentuoja vėlyvesnį karjeros etapą, tačiau vėlyviausia identifiukuota būtent 1895 m. Vilniaus vyskupo fotografija (fotografijos fotokopija), kurią aptarsime vėliau. Daugiausia fotografijų darytos K. Hrynevickiui esant Vilniaus vyskupu (nustatėme 14 Vilniuje darytų fotografijų ir dvi – tremtyje Jaroslavlyje¹³). Tad galima daryti prielaidą, kad šis asmuo sąmoningai vaizdu kūrė įvaizdį, reprezentavo ir demonstravo savo luomą ir aukštą socialinį statusą.

Aptarsime fotografijų visumą, jų originalius atvaizdus ir daugintas bei platintas kartotes – fotokopijas. Tokia analizė ne tik atskleidžia vyskupo interesą įsiamžinti, dokumentuoti savo atminimą, tačiau taip pat leidžia matyti, kad XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių Lietuvos visuomenėje šio vyskupo atvaizdas buvo paklausis prekė. Ir darome prielaidą, kad sėkmę lėmė vyskupo biografija, jo kultūrinė politinė laikysena pasaulietinės valdžios atžvilgiu, kurios pasekmė buvo tremtis. Kita vertus, neabejojame, kad vyskupas ir tebebūdamas Vilniuje buvo populiarus, viešai matomas ganytojo pareigas atliekantis asmuo (atliko kanoninę vyskupijos vizitaciją, teikė Sutvirtinimo, Kunigystės sakramentus, o to Vilniuje nebuvo nuo vyskupo A. S. Krasinskio ištrėmimo, taigi nebuvo beveik dvidešimt metų). To laikotarpio jo fotografijos ir litografijos yra skirtos viešajam naudojimui, platinimui, taip pat žinomas tapytas portretas Vilniaus vyskupų galerijai¹⁴ ir Alfredo Römerio sukurtas skulptūrinis medalionas¹⁵. Visa tai rodo daugiaaspektį to meto visuomenės domėjimąsi vyskupu, įvairių socialinių grupių – menininkų, verslininkų, dvasininkų bei pasauliečių tikinčiųjų, valdininkų – interesą jo atvaizdams.

Devyniose Lietuvos atminimą saugojančiose institucijose¹⁶ identifikavome 22 K. Hrynevickio fotografijas; iš jų 17 nesikartojančių egzempliorių, kiti – identiški, bet įvairaus dydžio, saugomi skirtinguose rinkiniuose. Dar nustatėme, kad kai

11 *Lietuvos nacionalinis muziejus* (toliau – *LNM*), ATV 10121 (fotografija publikuota be fotokortelės įrašų (Bairašauskaitė, Medišauskienė, Miknys 2011: 267, 507); ATV 10123 (abi fotografijos ant J. Miecškowskio (Mieczkowski) fotoateljė Varšuvoje fotokortelės). K. Hrynevickis nuo 1869 m. dėstė Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge, nuo 1877 m. – Mogiliavo arkivyskupijos kanauninkas, 1879 m. – prelatas (1879 m. lapkričio 26 d. Vidaus reikalų ministro raštas visų Rusijos imperijos Romos katalikų bažnyčių arkivyskupui metropolitui. *RVI*. F. 826. Ap. 3. B. 233. L. 176).

12 *LNM*. ATV 10126; Krahel 1993: 1265.

13 *LNM*. ATV 10124; ATV 10125.

14 Jovaiša 2016: 98–99.

15 Pajedaitė 2012: 33.

16 Šiuo tyrimo etapu paieška atlikta Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Mažeikiuose. K. Hrynevickio fotografijos identifiukuotos Vilniuje (Lietuvos dailės muziejuje, LMAVB Retų spaudinių skyriuje, Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos fotografijų kolekcijoje (LLTI BF), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS) ir Kaune (Kauno arkivyskupijos kurijos archyve, Kauno technologijos universiteto (KTU) bibliotekos Retų knygų skyriaus ikonografijos kolekcijoje [pavienės fotografijos], Vytauto Didžiojo karo muziejuje (VDKM). Tikslesnė informacija pateikiama fotografijų nuorodose.

1 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 10,9 × 6,8. Be fotoateljė įrašo. XIX a. 9–10 deš. *KAKA*. Al. 4. L. 5, fotografija 13

stačiakampis²³ buvo platinami Sankt Peterburge ant Stanislovo Savickio fotoateljė fotokortelės²⁴. Kunigas Povilas Januševičius ją įsigijo 1895 m. gegužės 1 d., kai K. Hrynevickis jau nebuvo Vilniaus vyskupu ir net negyveno Rusijos imperijoje. Reikšminga, kad atminimas apie šį vyskupą buvo svarbus kunigui P. Januševičiui, ir XIX a. pab. vyskupo atvaizdas – vis dar prekė, iškalbinga bei atpažįstama ir Sankt Peterburgo katalikiškai visuomenės daliai.

Daugiausia identifikuota K. Hrynevickio – Vilniaus vyskupo – fotografijų²⁵. Ži-

kurios fotografijos, nors ne identiško formato, bet gamintos iš to paties atvaizdo, pavyzdžiui, tikėtina, kad iš fotografijos, kurioje vyskupas stovi visu ūgiu¹⁷ (1 pav.), buvo padarytos kaip ovalo formos vyskupo portretinės fotografijos¹⁸. Beje, dėl identiško rekvizito, vyskupo sutanos silueto šiai vyskupo fotografijų serijai priskiriama ir dar viena – sėdinčio vyskupo fotografija¹⁹. Visos šios fotografijos be fotoateljė ženklų. Ar tai reiškia, kad jos buvo platintos ne jas atlikusių fotografų, o kitose leidimus tokiai veiklai turėjusiose įstaigose? Ar platintos nelegaliai? Iš profesionalų fotografų reikalauta, kad „[k]iekvienas gaminys turėjo būti pažymėtas fotografinės firmos ženklu ir įrašytas į antspauduotą registracijos knygą“²⁰.

Nustatėme, kad ir ne savo ateljė darytos fotografijos kopijos platintos su kopijas atlikusios ateljė nuoroda. Taip brolių Čyžų (*Czyż*)²¹ ateljė Vilniuje daryta portretinė vyskupo fotografija (ovalas)²² (2 pav.) ir

17 *KAKA*. Al. 4. L. 5. Fot. 13.

18 *LLTI BF*. Inv. Nr. 544/apl. 73; *VDKM*. III–16265/4.

19 *KAKA*. Al. 139. Fot. 2; *LVI A*. F. 1135. Ap. 10. B. 83. Fot. 5.

20 „*Vaitkuškis*“ 2015: 16.

21 Pagal 1879 m. rugsėjo 4 d. leidimą, Eduardas, Henrikas ir Vaclovas Čyžai turėjo dviejų fotoaparatus ateljė Arklių gatvėje, Homolickio name, iki 1891 m. Vėliau – Aušros Vartų gatvėje (Junevičius 1997: 270).

22 *LDM*. Fi–1534/24.

23 KTU bibliotekos Retų knygų skyrius, ikonografijos kolekcija [pavienės fotografijos].

24 Plačiau apie tai rašyta: *Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija*: albumas Nr. 7 2010: 58–61.

25 Šiam skaičiui priskiriame ir vyskupo fotografijas, darytas tremtyje, Jaroslavlyje, nes, Bažnyčios požiūriu, o K. Hrynevickis jį ir pabrėžė, jis tebebuvo vyskupas (*LNM*. ATV 10124, ATV 10125).

nome, kad jos Vilniuje funkcionavo ir ištrėmus vyskupą²⁶. Fotografijos darytos pas žinomus Vilniaus fotografus. Aleksandro Štrauso (Aleksander Władisław Strauss) atelję Didžiojoje gatvėje, Šmidto name²⁷, buvo sukurta ištisa serija vyskupo fotografijų. Fotografuotas jis vilkintis vyskupo sutana (stovintis²⁸ (3 pav.) ir sėdintis²⁹) ir litur-

2 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 10,4 × 6,3. Brolių Čyžų (Czyż) fotoateljė. XIX a. 9 deš. LDM. Fi-1534/24

3 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 10,3 × 6,2. A. Štrauso (Strauss) fotoateljė. XIX a. 9 deš. LNM. ATV 4589

giniais rūbais (taip pat stovintis³⁰ (4 pav.) ir sėdintis³¹ (5 pav.). Fotoateljė rekvizitai (draperija, gėlės) leidžia teigti, kad fotografuota tuo pačiu metu. Žinome penkias šios

²⁶ Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos studentas Jonas Dionizas Sobolevskis prisiminė, kad seminariją pasiekdavo vyskupo fotografijos iš tremties (Jonas Dionizas Sobolevskis. [1897]. Ketveri buvimo Vilniaus Romos katalikų dvasinėje seminarijoje metai. 1888–1892. *LVI A*. F. 419. Ap. 4. B. 7. L. 97).

²⁷ Aleksandras Štrausas nuo 1880 m. vasario 27 d. dirbo atskirai Didžiojoje gatvėje buvusiame Šmidto name (Junevičius 1997: 279).

²⁸ LNM. ATV 4589.

²⁹ LNM. ATV 10122 (ši fotografija publikuota: Merkys 2006: 144).

³⁰ *VDKM*. III–16093.

³¹ LDM. Fi–1534/3.

4 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 10 × 6,2. A. Štrauso (Strauss) fotoateljė. XIX a. 9 deš. VDKM. III-16093

serijos fotografijas, nors apie vieną – tik iš leidinio iškarpos³². Vienos *cabinet portrait* formato fotografijos³³ *verso* pusė antspauduota Vilniaus vyskupo herbo antspaudu. Ar fotografija su vyskupo herbo antspaudu galėjo būti pardavinėjama, ar tai nuoroda į jos savininką? Kita vertus, M. Fajanso litografija – vyskupas liturginiais rūbais – taip pat antspauduota vyskupo herbo antspaudu³⁴ (6–7 pav.). Ši cenzūros leista litografija turėjo būti viešam naudojimui ir platinimui skirtas kūrinys. Galbūt ji antspauduota po įsigijimo, gal tai vyskupui priklausęs egzempliorius?

Galima teigti, kad buvo atlikta ir daugiau vyskupo fotografijų serijų, tačiau fotografijos neturi fotoateljė įrašų. Iš vilkimų rūbų ir rekvizito matyti, kad vienlaikės yra

5 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 20,9 × 10,1. A. Štrauso (Strauss) fotoateljė. XIX a. 9 deš. LDM. Fi-1534/3

32 Prieiga per internetą: <http://elibrary.mab.lt/handle/1/908>; šifras *LMAVB* Retų spaudinių skyriuje. ATV-104/1542.

33 *LNM*. ATV 10122.

34 *LDM*. G-21409.

6 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. Litografija, 15,7 × 11. M. Fajansas, XIX a. 9 deš. LDM. G 21409

7 pav. Vilniaus vyskupo K. Hrynevickio litografijos verso pusė su vyskupo herbo atvaizdu. LDM. G 21409

stovinčio su knyga³⁵ (žr. 1 pav.) ir ant minkštakrėslio sėdinčio vyskupo fotografijos³⁶ (8 pav.). Iš jų pagamintas *carte de visite* formato portretines vyskupo fotografijas³⁷ jau minėjome. Žinoma ir dar viena fotografija be fotoateljė ženklų – vyskupas liturginiais rūbais (ir stula)³⁸ (9 pav.).

Sutaņą ar liturginius rūbus vilkinčio vyskupo laikysena tiesi, demonstruojamas vyskupo žiedas ir kryžius. Tiesi laikysena, į toľ nukreiptas žvilgsnis gali reikšti teisingo vyskupo ganytojo poziciją jį supančios aplinkos atžvilgiu. K. Hrynevickis suvokė ir deklaravo ypatingą vyskupo statusą, jį gana griežtai išdėstė pasaulietinės valdžios atstovui – Vilniaus gubernatoriui, atsisakydamas vykdyti jo nurodymus: K. Hrynevickis pabrėžė, kad, pagal šv. Paulių, vyskupo valdžia sukurta ne žmogaus ir vyskupijos ganymas jam pavestas ne žmogaus. „Ne Gubernatoriams, bet Vyskupams pasakyta: „Pascite qui in vobis est gregem, in qui vos Spiritus Sanctus posuit Episcopus regere Ecclesiam DEI.“ Neturiu teisės ganomuosius atiduoti į pasaulietinės valdžios [graždanskogo načalstva] rankas.“³⁹ Tai, kad jis 1885 m. sausio mėn.

35 KAKA. Al. 4. L. 5. Fot. 13.

36 KAKA. Al. 139. Fot. 2; LVIA. F. 1135. Ap. 10. B. 83. Fot. 5.

37 LLTI BF. Inv. Nr. 544/apl. 73; VDKM. III–16265/4.

38 KAKA. Al. 4. L. 4. Fot. 9; LVIA. F. 1135. Ap. 10. B. 83. Fot. 74; VUB RS. F. 187–3759. Fot. 17).

39 1884 m. kovo 29 d. Vilniaus vyskupo K. Hrynevickio raštas Vilniaus gubernatoriui [juodraštis]. LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2451. L. 131–132.

8 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 10,2 × 6,5. Be fotoateljė įrašo. XIX a. 9–10 deš. *KAKA*. Al. 139, fotografija 2

9 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 10,2 × 6,5. Be fotoateljė įrašo. XIX a. 9–10 deš. *KAKA*. Al. 4. L. 4, fotografija 9

kitam valdžios atstovui – policmeisteriui – Vilniaus generalgubernatorių pavadino „kvailiu“, prisidėjo prie sprendimo jį ištremti. Beje, jau tuo metu vyskupas teigė, kad jis ir ištremtas liks Vilniaus vyskupu⁴⁰, nors tremtimi jam dar niekas negrasino. Visa tai kūrė nepalaužiamo – tiesaus ir teiaus – vyskupo reputaciją tarp katalikų, o valdžios akyse K. Hrynevickis buvo „garbėtroška“, itin sureikšminęs savo vaidmenį ir neliečiamumą⁴¹. Galbūt tokiai nuomonei susiformuoti „padėjo“ ir aukso dulkėmis barstytas vyskupo parašas⁴² – retas XIX a. pabaigos biurokratijoje. Iškalbingas aukšto savo statuso vertinimo pavyzdys.

Fotografijos, kuriose vyskupas vilki liturginius rūbus, pabrėžia dvasininko tarnystę, pasirengimą atlikti ganytojo pareigas, teikti sakramentus. Pavyzdžiui, fotografija su

40 Merkys 2006: 145; 1885 m. sausio 6 d. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui. *RVLA*. F. 821. Ap. 3. B. 959. L. 15.

41 Kai kurių Šiaurės Vakarų krašto vyskupų ir Romos katalikų dvasininkų charakteristika [apie 1892 m.]. *RVLA*. F. 821. Ap. 150. B. 76. L. 173.

42 1883 m. birželio 3 d. Vilniaus vyskupo raštas Vilniaus generalgubernatoriui. *LVLA*. F. 378 BS. Ap. 1883. B. 345. L. 10.

10 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis su Seinų vyskupijos dvasininkais [?]. 16,3 × 10,7. T. Chodźkos (Chodźko) fotoateljė Lomžoje. XIX a. 9 deš. *LVI A*. F. 1135. Ap. 10. B. 83, fotografija 64

stula⁴³ „simbolizuoja nemirtingumo rūbą, ji yra vizualus kunigo galios pareiškimas, simbolizuojantis, kad žmogus, kuris ją dėvi, turi teisę teikti sakramentus“⁴⁴.

Daugumoje fotografijų vyskupas su knyga (maldynu) ar net keliomis knygomis⁴⁵. Tai turėtų būti nuoroda ir į asmens pamaldumą, ir į išsilavinimą. Beje, 1877 m. teologijos daktaro mokslo laipsnį dar kanaaninkas K. Hrynevickis siekė gauti aplenkdamas disertacijos rengimo ir gynimo formalumus. Prašymas buvo atmestas⁴⁶, tačiau teologijos daktaro laipsnį jis visgi įgijo. Tai demonstruojama ir fotografijoje, kurioje K. Hrynevickis su teologijos daktaro ženklų⁴⁷.

Žinoma tik viena grupinė fotografija su K. Hrynevickiu (10 pav.), kuri atlikta

43 *KAKA*. Al. 4. L. 4. Fot. 9; *LVI A*. F. 1135. Ap. 10. B. 83. Fot. 74; *VUB RS*. F. 187–3759. Fot. 17.

44 Mozės Mitkevičiaus paskaita. Prieiga per internetą: <http://apzvalga.eu/liturginiai-drabuziai-istorija-funkcijos-simbolika.html>. Apie stulos prasmę taip pat žr. Martinaitienė 2004: 19–20.

45 *LVI A*. F. 1135. Ap. 10. B. 83. Fot. 5; *KAKA*. Al. 139. Fot. 2.

46 1878 m. kovo 25 d. Mogiliavo arkivyskupo metropolito raštas Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos valdybai. *Sankt Peterburgo centrinis valstybinis archyvas* (toliau – *SPCVIA*). F. 46. Ap. 1. B. 925, L. 1–3.

47 *LNM*. ATV 10121, ATV 10123. Šiose fotografijose K. Hrynevickis su Mogiliavo kapitulos distinktoriumi ir Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge teologijos daktaro ženklų. Pagal akademijos statutą, stilizuotą auksinį kryžių teologijos daktarai nešiojo ant kaklo (*Уставъ Виленской римско-католической духовной академіи* [be leidimo vietos], 1833: 5). Vilniaus akademijos statusas galiojo ir Sankt Peterburge.

11 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. Litografija, 54 × 44. V. Valkevičius, M. Fajansas, XIX a. 9 deš. *RVIA*. F. 776. Ap. 20. B. 769. L. 3

(žr. 5 pav.)⁵¹. Taigi gali būti, kad kitos dvi litografijos⁵² taip pat gamintos pagal fotografijas, nors jų ir nenustatėme. Tik žinoma, kad pasaulietinei valdžiai uždraudus pakartotiną vyskupo litografinio atvaizdo (11 pav.) gamybą M. Fajanso dirbtuvėse Varšuvoje, buvo „užantspauduotos“, t. y. uždraustos, ir J. Miečkovskio (Mieczkowski) ateljė fotografijos bei negatyvai⁵³ (mažai tikėtina, kad tai būtų buvusios fotografijos iš Sankt Peterburgo laikotarpio, kai K. Hrynevickis dar nebuvo vyskupu (žr. 11 nuorodą). Taigi būta ir vėlesnių šio fotografo atliktų vyskupo fotografijų. Reikšminga, kad sužinome ir apie uždraustas fotografijas, vyskupo atvaizdus dar tais pačiais vyskupo ištrėmimo metais. Žinoma, kad ir paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje (1893) už pakabintą šio vyskupo atvaizdą (gal jis ten kabojų jau seniai) Nalibokų bažnyčioje 100 rublių bauda buvo

Tiburcijaus Chodžkos (Chodźko) fotoateljė Lomžoje (Lenkijos Karalystė)⁴⁸. Joje – trys skirtingo statuso dvasininkų luomo asmenys (šalia vyskupo sėdi kanauninkas ar prelatas su Seinų vyskupijos katedros kapitulos distinktoriumi, stovi jaunesnis dvasininkas). Analizuojant dvasininkų fotografijas pastebėta, kad dažnesnės buvo vienodą statusą turinčių dvasininkų grupinės fotografijos arba vyskupas įamžinamas vizitacijų, bažnytinių švenčių metu. Su K. Hrynevickiu tokių fotografijų neidentifikavome. Galbūt ši fotografija atlikta asmenine intencija, vyskupui vykstant į Varšuvą 1883 m. lapkričio ar gruodžio mėn.⁴⁹ (beje, 1884 m. vasarą išvykti į Varšuvą vyskupui jau neleista).

Prie aptartų K. Hrynevickio fotografijų grupės nepriskyrėme identifikuotų trijų skirtingų litografinių atvaizdų, kuriuos svarbu nurodyti ir kaip dar vieną vyskupo atvaizdų šaltinių grupę, ir todėl, kad litografija XIX a. buvo susijusi su fotografija. Viena identifikuota litografija⁵⁰ yra atlikta pagal A. Štrauso ateljė darytą fotografiją

48 *LVI*. F. 1135. Ap. 10. B. 83. Fot. 64.

49 1883 m. lapkričio 19 d. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministrui. *RVIA*. F. 821. Ap. 3. B. 958. L. 65.

50 *LDM*. G 2240.

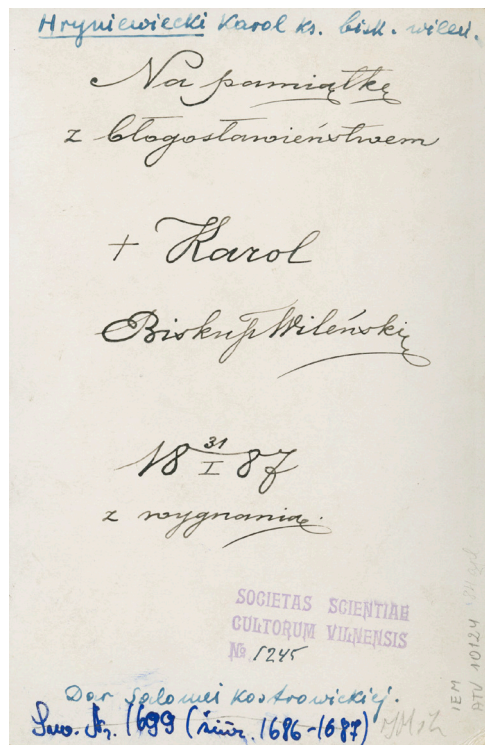
51 *LDM*. Fi-1534/3.

52 *LDM*. G 21409; *LDM*. G 3198–54, identiška: *RVIA*. F. 776. Ap. 20. B. 769. L. 3.

53 1885 m. vasario 21 d. Varšuvos generalgubernatoriaus raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai. *RVIA*. F. 776. Ap. 20. B. 769. L. 1–2.

12 pav. Vilniaus vyskupas K. Hrynevickis. 16,4 × 10,8. Be fotoateljė įrašo [kita žinoma vyskupo fotografija su identišku rekvizitu yra daryta Jaroslavyje, A. Germano fotoateljė, taigi, tikėtina, kad abiejų fotografijų autorius tas pats]. XIX a. 9 deš. LNM. ATV 10124

13 pav. Vilniaus vyskupo K. Hrynevickio fotografijos verso pusė su dedikacija „Na pamiatke / z blagoslawienstwem / † Karol / Biskup Wileński / 18 [31/1] 87 / z wygnania.“ LNM. ATV 10124

nubaustas kunigas Anupras Sidaravičius⁵⁴, nors, susitarus su Apaštalu Sostu (1890), vyskupas K. Hrynevickis jau buvo atšauktas. Tai rodo, kad valstybė pripažįsta vaizdą kaip socialinės kontrolės priemonę ir pati ją naudoja (pavyzdžiui, reikalauta, kad stojantieji į seminarijas pateiktų ir fotografijas⁵⁵; platintos 1863 m. sukilimą diskredituojančios karikatūros⁵⁶). Vyskupo atvaizdo uždraudimas nebuvo vienietinis atsitiktinis toks atvejis.

K. Hrynevickio fotografijų sklaida rodo, kad vyskupo atvaizdas buvo reikšmingas tikinčiųjų bendruomenei, dvasininkams, kartu jis buvo prekė, kurią vyskupo biografija, tremtis tik dar labiau išpopuliarino. Visgi vyskupas nebuvo pasyvus šio reiškinių stebėtojas. Vilniuje funkcionavo jo fotografijos iš tremties Jaroslavyje⁵⁷. Ant vienos

54 Очеркъ написалъ графъ Делива [А. Тызкиевич] 1895: 127.

55 1884 m. gruodžio 11 d. Vilniaus vyskupo K. Hrynevickio raštas Vilniaus dvasinės seminarijos rektoriui. LMAVB RS. F. 342. B. 16195. L. 1. (Rašte minimas 1884 m. lapkričio 23 d. Vidaus reikalų ministro siūlymas Romos katalikų dvasinei kolegijai duoti atitinkamus nurodymus seminarijoms Imperijoje, kad, laikant stojamuosius egzaminus į seminarijas, su mokslo baigimo dokumentais būtų pateikiama prisiūta prie jų ir antspauduota mokymo įstaigoje fotografija. Tokio siūlymo vėliau ir buvo laikomasi.)

56 Staliūnas, Medišauskienė 2016: 7.

57 LNM. ATV 10124; 10125.

fotografijos *verso* pusės užrašytas vyskupo palaiminimas, nurodant, kad siunčiama iš tremties⁵⁸ (12–13 pav.), tarsi dar kartą primena jo kankinystę, nors tai akivaizdžiai atliko ir fotografijos vaizdas: sėdintis vyskupas žvelgia į Nukryžiuotąjį, kitoje fotografijoje – vyskupas šalia Nukryžiuotojo.

Stefanas Guškeras pažymėjo, kad „turime atskirti <...> tris gyvenimo tikrovės lygius: nugyventą gyvenimą, nufotografuotą gyvenimą ir papasakotą gyvenimą“⁵⁹. Tyrėjui nepavyks nugyventi tiriamųjų personažų gyvenimo, o kontekstualizuotas žvilgsnis į fotografijas gali papasakoti daugiau, nei parodo vaizdas. Ir apie fotografuojamąjį, ir apie visuomenę.

Asmuo fiksavo biografiją fotografijose. Jomis formavo savo įvaizdį visuomenėje, teigė aukštą statusą. Būtent vyskupo fotografijų gausa gali būti nuoroda į aukštą asmens savivertę. Vyskupo tremtis sukūrė papildomą prasmę jo fotografijoms tiek tikinčiųjų, tiek pasaulietinės valdžios požiūriu, ypač XIX a. pab. stiprėjant rusų ir kitų (lenkų, lietuvių) nacionalizmo įtampai, todėl šios fotografijos tapo ir ilgalaikiu sėkmingu komercijos objektu.

Gauta 2017 11 12

Priimta 2017 11 15

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. Aleksandravičius, E. *Giesmininko kelias*. Vilnius: Versus aureus, 2003.
2. Bairašauskaitė, T.; Medišauskienė, Z.; Miknys, R. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. T. VIII, d. I. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
3. *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis*. Sud. S. Smilingytė-Žeimienė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016.
4. *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse*. Straipsnių rinkinys. Sud. A. Prašmantaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
5. Grigoravičienė, E. Pratarinė. *Dailės istorijos studijos. Vaizdo kontrolė*. T. 6. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014: 7–8.
6. Jovaiša, L. *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016.
7. Junevičius, D. 1863–1904 m. Vilniaus gubernijos fotografai. *Kultūros istorijos tyrinėjimai*. T. 3. Vilnius: Gervė, 1997: 230–298.
8. Krahel, T. Hryniewicki Karol. *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1993: 1265.
9. Martinaitienė, G. M. Liturginių rūbų istorijos metmenys. *Lietuvos sakralinė dailė*. T. 3: *Bažnytinė tekstilė. Lietuvos tūkstantmečio programos ir 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*. Sud. G. M. Martinaitienė, E. Pinkutė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004: 12–26.
10. Merkys, V. *Motiejus Valančius, tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius: Mintis, 1999.
11. Merkys, V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.* Vilnius: Versus aureus, 2006.
12. Mikšytė, R. *Antanas Baranauskas*. Vilnius: Vaga, 1993.
13. Mulevičiūtė, J. *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
14. Pajedaitė, I. Alfredas Römeris. Jubiliejinių metų atradimai. *Mokslas ir gyvenimas*. 2012. 5–6: 31–33.

⁵⁸ LNM. ATV 10124.

⁵⁹ Cituota pagal: Нарский 2008: 163.

15. *Pelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija: albumas Nr. 7*. Par. V. Žaltauskaitė. Vilnius: Mintis, 2010.
16. Prašmantaitė, A. *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.
17. Staliūnas, D.; Medišauskienė, Z. Įvadas. 1863–1864 m. sukilimas: istorija ir atmintis. *1863–1864 m. sukilimas: istorija ir atmintis*. Sud. Z. Medišauskienė, D. Staliūnas. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016: 7–41.
18. Tereškinas, A. Tautos kūnas ir kūno tauta. Keletas falologizmų apie Maironio poeziją. *Apie Maironį. Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016: 533–549.
19. „Vaitkuškis“: *grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX a. mėgėjų fotografija*. Sud. ir teksto autorė J. Mulevičiūtė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas; Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2015.
20. Нарский, И. В. *Фотокарточка на память: Семейные истории, фотографические послания и советское детство (Автобио-историко-графический роман)*. Челябинск: ООО Энциклопедия, 2008.
21. Очеркъ написал графъ Лелива [А. Тызкiewicz]. *Русско-польскія отношенія*. Лейпцигъ: Э. А. Каспровичъ, 1895.
22. *Уставъ Виленской римско-католической духовной академіи* [Be leidimo vietos], 1833.

Vilma Žaltauskaitė

About Bishop's photographs. The case of Vilnius Bishop Karol Hryniewicki

Summary

The article analyses identified photographs (as well as other images made using other techniques) of Vilnius Bishop Karol Hryniewicki (Hryniewiecki, resided in Vilnius in 1883–1885, in January of 1885 was exiled to Yaroslavl), attempts are made to find out their meanings in different socio-cultural contexts of Lithuania by the end of the 19th c. While exploring the Bishop's photographs, the context of the Roman Catholic Church in the 19th century's Russian Empire was evaluated. The diocese of Vilnius was an object of special policy of the secular authorities in the so-called Northwestern Krai, as it was not homogenous in the national as well as confessional aspect. In this diocese, the government attempted to change (and actually changed) the confessional and political-cultural orientation of Belarussian Catholics. Under such circumstances, being a spiritual authority, the Catholic Bishop was a clear competitor to the authority and power of the secular governance, therefore attempts were made to regulate and control his activities. The Bishop's exile created additional meanings to his photographs in respect of believers and secular government, especially by the end of the 19th c. with strengthening nationalistic moods among Russians and others (Poles, Lithuanians). Therefore, the Bishop's photographs also became a long-term and successful object of commerce.

KEYWORDS: photography, Bishop of Vilnius, Lithuania of the 19th century